

VU Research Portal

Eenheid in Verscheidenheid

Kromdijk, P.

2017

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Kromdijk, P. (2017). *Eenheid in Verscheidenheid: Doorbraak in de Nederlandse Hervormde Kerk en de samenleving tijdens het interbellum*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op de ontstaansgeschiedenis van de Doorbraak. De Doorbraak was het idee dat de bestaande maatschappelijke en kerkelijke verhoudingen tussen groepen in Nederland tijdens het interbellum zo vast zaten dat er een Doorbraak nodig was om het contact tussen deze groepen te bewerkstelligen. Deze grote groepen waren het socialisme, liberalisme, katholicisme en protestantisme. Veel is er over die ontstaansgeschiedenis niet bekend. Wat wel bekend is, gaat vooral over de politieke of na-oorlogse Doorbraak. Dit onderzoek vult die leemte. In dit boek staat de periode tussen de twee wereldoorlogen centraal en de rol die de ontwikkelingen in de Nederlandse Hervormde Kerk bij de ontwikkeling van het gedachtegoed van de Doorbraak speelden. Deze periode kenmerkte zich door maatschappelijke en kerkelijke crisis. Toen ontstond de gedachte dat samenwerking en eenheid in de kerk en samenleving nodig waren om uit de crisis te komen.

De Doorbraak heeft een belangrijke kerkelijke component. De christenen die uiteindelijk de stap hebben gemaakt om zich aan te sluiten bij de Partij van de Arbeid, waren veelal afkomstig uit de Nederlandse Hervormde Kerk. In die kerk was het in het interbellum onrustig. De volkstelling in 1930 liet zien dat het ledental duidelijk terugliep. Bovendien was het voor iedereen zichtbaar dat de richtingen zich binnen deze kerk nauwelijks contact met elkaar onderhielden. Vanaf de jaren dertig werd er binnen twee verenigingen gezocht naar wat de nieuwe identiteit van de kerk zou moeten zijn. Het Verbond tot Kerkherstel pleitte voor een strengere omgang met de kerkelijke leer en de Vereniging Kerkopbouw voor een nieuwe omgang met de belijdenisgeschriften en de moderne tijd. Hun voorstellen tot kerkhervorming haalden tot frustratie van de betrokkenen nooit een meerderheid. Zelfs een gezamenlijk voorstel werd door de generale synode in 1938 afgestemd. Deze frustratie over de kerkelijke hervormingen was een voedingsbodem voor de Doorbraak.

In de Nederlandse Christen Studenten Vereeniging (NCSV) was er ruimte voor kritische maatschappelijke en kerkelijke geluiden. Daar vonden veel doorbrekers elkaar. Binnen de vereniging was er veel aandacht voor de zending en de oecumenische beweging. Mede hierdoor geïnspireerd ontstond het idee dat nationale en internationale eenheid de oplossing zou kunnen zijn voor de crisis.

Die eenheid moest echter wel een christelijke grond hebben. Alle eenheid die niet op het evangelie was gebaseerd, was in de beleving van deze doorbrekers een gevaarlijke eenheid. Ze hoefden maar naar het communisme en het nationaal-socialisme te wijzen om hun standpunt kracht bij te zetten. De doorbrekers kon-

den voor een christelijke fundering van hun eenheidsideaal uit meerdere bronnen putten: het dominante model van de soevereiniteit in eigen kring van Kuiper, de volkseenheid en volkskerk van Hoedemaker, en de eenheid van de wereldkerk bij Gunning. Ze kozen echter meestal voor een vierde theologische onderbouwing voor eenheid: de dialectische theologie van de Zwitserse theoloog Karl Barth. Deze theologie bood vooral een kritisch instrumentarium ter beoordeling van alle menselijke pogingen om het christendom vast te leggen in partij of vereniging. Alle sanctionering van het menselijke handelen kwam van godswege en diende dus ten minste gebaseerd te zijn op de woorden van het evangelie. Het kwam dus vooral aan op persoonlijke keuzes en bescheidenheid en openheid over deze keuzes. Dat bood mogelijkheden om op persoonlijke titel scheidingsmuren tussen bijvoorbeeld socialisten en christenen af te breken.

De contouren van de Doorbraak worden in de loop van de onderzochte periode steeds duidelijker. In de jaren dertig wordt de roep om eenheid dringender en luider. De volkstelling en de wereldwijde economische crisis werden door de doorbrekers gezien als bevestiging dat het verdeelde en geïndividualiseerde bestaan in de Nederlandse samenleving niet werkte. In publicaties vanaf de jaren dertig wordt ook hun pennestrijd met de neocalvinisten zichtbaar. Dat waren de belangrijkste voorvechters van het Kuiperiaanse model van de ordening van de samenleving en ook fervente voorstanders van christelijke organisatie. De doorbrekers verzetten zich hevig tegen de gedachte dat het christendom in een partij gevangen kon worden. Daardoor kreeg het debat in de latere jaren dertig een steeds scherpere toon.

De Doorbraak wordt het best zichtbaar in de persoonlijke levensloop van de doorbrekers. Bij de predikant Jan Buskes en de onderwijzer Willem Banning was de Doorbraak vooral een toenadering tussen het christendom en het socialisme. Zij wezen op de sociale boodschap die uit het evangelie klonk en die voor een christen kon betekenen dat het goed was om socialistische politiek te bedrijven of aan te moedigen. Voor de theologen Heiko Miskotte en Jan Koopmans was vooral de theologische achtergrond van de Doorbraak belangrijk. De Doorbraak was voor hen de kritiek op christelijke organisaties en de verwerping van de antithese van Kuiper (het principiële onderscheid tussen gelovigen en ongelovigen). Er waren ook doorbrekers die hun idealen vooral lieten zien door hun rol in de samenleving. Johan Eijkman, de grote leidsman van de Amsterdamsche Maatschappij Voor Jongemannen (de AMVJ), Gerardus van der Leeuw als hoogleraar en publicist in Groningen en Philip Kohnstamm als jonge onderzoeker en als pedagoog lieten met hun maatschappelijke activiteiten zien dat de Doorbraak draaide om het vinden van eenheid en toenadering in kerk en samenleving.

Een belangrijke conclusie uit de laatste periode voor de Tweede Wereldoorlog is dat de Doorbraak nog niet af was. De doorbrekers worstelden bijvoorbeeld met hun eigen partijloosheid. Ze organiseerden zich hooguit in redacties, maar dan met veel voorzichtigheid omdat ze bang waren inconsequent gevonden te worden. Hun principe was immers dat een ideaal pas door God uiteindelijk gesanctioneerd kon worden. Toch werden er al voor de Tweede Wereldoorlog stappen gezet in de richting van georganiseerde Doorbraak. Er waren doorbrekers die ongeduldig werden, die de Doorbraak niet wilden uitstellen tot het mo-

ment dat de bevolking met het idee van de Doorbraak was opgevoed. Vooral de jonge juristen en leden van de Christelijk-Historische Unie (CHU) Paul Scholten, Gerard van Walsum en Sam Rozemond komen in dit verband over het voetlicht. Ze organiseerden zich met andere doorbrekers rond het blad *Woord en Wereld*, dat van 1939 tot 1941 werd uitgegeven. Een belangrijke drijfveer om tot organisatie te komen was het stuklopen van hervormingsbewegingen in de Nederlandse Hervormde Kerk. De verdere doordenking van de organisatie van de volksbeweging die de doorbrekers voor ogen hadden werd echter een halt toegeroepen door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Door deze nieuwe situatie kreeg de Doorbraak een wending die ze waarschijnlijk anders nooit had gekregen.